ISSN: 2454 – 7905

SJIF Impact Factor: 7 . 479

Worldwide International Inter Disciplinary Research Journal

A Peer Reviewed Referred Journal

Quarterly Research Journal

(Arts-Humanities-Social Sciences- Sports, Commerce, Science, Education, Agriculture, Management, Law, Engineering, Medical-Ayurveda, Pharmaceutical, MSW, Journalism, Mass Communication, Library sci., Faculty's)

www.wiidrj.com

Vol. II ISSUE – LII Year – 7 29 March 2022

Indian Economy : Opportunities and Challenges in 21st Centure

:: Editor ::

Dr. M. V. Hiray

:: Co - Editor ::

Dr. D. N. Sonawane

Dr. B. M. Sonawane

Address for Correspondence

Mrs. Pallavi Laxman Shete

Principal, Sanskrti Public School, Nanded.(MH. India)

Website: www.wiidrj.com

House No.624 - Belanagar, Near Maruti Temple, Taroda (KH), Nanded – 431605 (India - Maharashtra) **Email:** Shrishprakashan2009@gmil.com umbarkar.rajesh@yahoo.com

Dr. Rajesh G. Umbarkar Mob. No: +91-9623979067

Editorial Board

Dr. S.V. Shivanikar Principal N.S.B.College, Nanded. (MH., India.)	**Dr. Deepak Dwarkadasrao Bachewar** **Associate Professor** Vasantrao Naik College, Vasarni, Nanded- (MH., India.)
Dr. P. Neelkantrao Dept. of Economics, Pratibha Niketan Mahavidyalaya, Nanded. (MH., India.)	**Dr. Suhas Pathak** Dept. of School of Media studies S.R.T.M.U. Nanded. (MH., India.)
Dr.Pramod Ravindra Deshpande Wake Forest School of Medicine, Dept. of Cancer Biology,Winston Salem, NC, USA.	**Dr. Sachin G. Khedikar** Principal & Professor,Dept. of Rachana-Sharir, Shri. O. H. Nazar Ayurved College, SURAT (India.)
Dr Ashutosh Gupta Dept. of Sanskrit, HNB Garhwal University, Srinagar Garhwal Uttrakhand 246174 (India.)	**Dr. Mayuresh M. Rampurkar** Sardar Vallabhbhai Patel Hospital,(Neurosurgery),Ahmedabad. (G.India.)
Dr. Manish Deshpande N.S.B.College, Nanded. (MH., India.)	**Dr. Kulkarni J. N.** Library sci. S.R.T.M.U.Nanded. (MH., India.)

Co-Editorial Board

Dr. N. N. Bandela Dept. of Envi. Science Dr.B.A.M.U. Aurangabad. (MH., India.)	**Dr. Suman K. S.** Dept. of Oriental languages, Loyola College,(Autonomous) Affiliated to University of Madras,Nungambakkam, Chennai-600034 (India.)
Dr. S. P. Hangirgekar Dept. of Chemistry Shivaji University, Kolhapur. (MH., India.)	**Dr. Baswaprabhu Jirli** Dept. of Extension Education, Institute of Agricultural Sci. BHU, Varanasi. (India.)
Smt. Martha B. Department of English, Dr. B.R. Ambedkar F.G. College, Ladgeri, Bidar, Karnataka (India.)	**Dr. Chandan Bora** Dept. Of Commerce (MH., India.)
Dr. Mahesh Joshi Dept. Of Education S.R.T.M.U. Nanded.(MH., India.)	**Dr. Mangesh W. Nalkande** Dept. of Kayachikitsa Govt. Ayurved College, Nanded. (MH., India.)
Dr. Viraj Vilas Jadhav Professor and HOD, Dept. of Rachanasharir, Shri dhanwantry ayurvedic College and hospital sector 46 B CHANDIGARH. (India.)	**Dr. M.B. Kulkarni** Govt. Medical College, Nanded. (MH., India)

Peer-Review Committee

Dr. U. D. Joshi Principal Y. College, Ambajogai. (MH., India.)	**Dr. Vasant Biradar** Principal Mahatma Phule College, Ahmedpur. (MH., India.)
Dr. Joshi Prashantkumar Panditdev Department of Zoology (Fishery Science) Adarsh College, Hingoli-431513 (MH., India.)	**Prof. Dr. Mahendrakumar Y. Kulkarni** Head,Dept. of zoology N.S.B. Colloege, Nanded. (MH., India.)
Dr. Bibhishan Kare Rrsearch Guide, Professor and HOD Dept. of Sociology, NSB College, Nanded.	**Prof. Dr. Durgadas D. Choudhari** Head Dept. of Economics Mahatma Phule College, Ahmedpur. (MH., India.)
Dr. Prashant Andage Dept. of Envi. Sci Ratnagiri sub Center, Mumbai University(MH., India.)	**Dr. Sanjay S. Pekamwar** School of Pharmacy, SRTM University, Nanded (MH., India.)
Dr. Shivraj G. Vannale School of Chemical Sciences S.R.T.M.U. Nanded(MH., India.)	**Dr. Shashikant B. Dargu** Dept. Of Sanskrit N. S. B. College, Nanded(MH., India.)
Dr. Sadavarte Rajesh K. Dept. of Computer, N.S.B. College, Nanded. (MH., India.)	**Dr. Subhash T. Pandit** Department of Economics, S. V. Night College, Dombivli (E) (MH., India.)
Dr. Kalpana Kadam (Bedre) Dept.of Political Sci., N.S.B. College,Nanded.(MH., India.)	**Dr. Vinay D. Bhogle** Dept. of English Degloor College, Deglor(MH., India.)
Dr. Deshpande R. P. Dept. Zoology Sharda Mahavidyalaya, Parbhani. (MH., India.)	**Dr. Sharada Bande** Head, Dept. of History, S. S. Suryabhanji Pawar College, Purna (Jn.) (MH., India.)
Dr.Kamble Ratnakar Ramrao Associate Professor, Dept.of Economics, Sharda Mahavidyalaya, Parbhani(MH., India.)	**Dr. Gananjay Y. Kahalekar** Mahatma Jyotiba Phule Mahavidyalay, Mukhed Dist. Nanded. (MH., India.)
Dr. Prashant G. Gawali Associate Professor, Dept. of Physics Bahirji Smarak Mahavidyalya, Basmathnagar, Dist. Hingoli (MH., India.)	**Dr. Vikas Kundu** Geeta College of Education Butana(kundu), Sonepat - Haryana
Prof. K. Varalaxmi Deputy Director Sanskrit Academy, Osmania University, Hyderabad.	

Advisor Committee

Dr. Milind V. Rampurkar Govt. Ayurved College, Mumbai. (MH., India.)	**Dr. Sudhir Kokare** Nanded. (MH., India.)
Dr. Sanjay G. Shirodkar Principal Swa. Sawarkar College, Beed. (MH., India.)	**Prof. Dr. Chitanand M. P.** Dept. Of Microbiology N. S. B. College, Nanded. (MH., India.)
Dr. Darmapurikar Bhalchandra V. Dept. of Political sci., NSB college, Nanded. (MH., India.)	**Dr. Ashish Divde** Head Dept.of Envi.Sci,H.J.P.Mahavidyalaya,H.Nagar.(MH., India.)
Shri. Bidrkar Shivaji College, Parbhani (MH., India.)	**Dr. Anand R. Ashturkar** Dept. of Envi. Sci. N.S.B.College, Nanded (MH., India.)
Adv.Yadupat Ardhapurkar Law.,Nanded. (MH., India.)	**Dr. Karale Nagesh Baburao** Saraswati Mahavidyalaya, Kaij Dist. Beed. (MH., India.)
Dr. Nagesh R. Khadkekar SRTMU, Nanded. (MH., India.)	**Dr. Jeevan Pimpalwadkar** (Marathi) Research Guide, SRTMU Nanded. (MH., India)
Dr. A.I. Shaikh Associate Professor & Head, School of Social Sciences, SRTMU, Nanded. (MH., India)	**Dr. Rajendr Jadhav** Nanded. (MH., India.)
Shri Bharat Jangam Director Jangam Academy, Nepal..	**Dr. Jayanth Chapla** Dept of Zoology Osmania University, Hyderabad. (India)
Shri. Santkumar Mahajan Nanded. (MH., India.)	

INDEX

Sr. No.	Title of the Paper	Name of Author	Page No.
01.	महाराष्ट्रातील मानव विकासाचे वास्तव आणि उपाययोजना	प्रा. पंढरीनाथ दिसागज	01
02.	केंद्र - राज्य घटनात्मक आर्थिक सहसंबंध	डॉ. सी. डी. राजपुत	07
03.	क्रिप्टो करन्सी- एक अभ्यास	प्रा. सुजाता वसंत आहेर डॉ. बी. एस. आव्हाड	11
04.	सेंद्रिय शेती : एक काळाची गरज	प्रा. रामेश्वर भाऊसाहेब पवार	14
05.	कोरोना आणि भारतीय अर्थव्यवस्था	प्रा.डॉ.आर.पी. पाटील जनार्दन जानजी देवरे	19
06.	उदयोन्मुख भारतीय अर्थव्यवस्थेपुढील आव्हाने	प्रा. डॉ. डी. एन. सोनवणे	22
07.	भारतीय भाषांमध्ये उच्च शिक्षण	प्रा. डॉ. देशमुख बिभीषण	26
08.	आंतरराष्ट्रीय अर्थशास्त्रातील अभ्यासात विनिमय दराचे महत्व संकल्पना आणि प्रकार	Dr. Sunita B Ahire	30
09.	स्त्रियांचे श्रम आणि अर्थकारण	अजय एकनाथ अहिर	39
10.	भारतीय महिलांचे आर्थिक सबलीकरण	ज्योती प्रविणचंद्र पाटील जयश्री पुरुषोत्तम सरोदे	43
11.	राष्ट्रीय कृषी पीक विमा योजना : सिंहावलोकन	डॉ. एम. व्ही. हिरे	47
12.	कृषीक्षेत्र ते सेवाक्षेत्र, अर्थजगतात स्वतंत्र भारताचा समृद्ध प्रवास!	राजेश गंगाधरराव उंबरकर	52
13.	कृषी क्षेत्रात माहिती तंत्रज्ञानाचे योगदान	सुजाता रविंद्र मगरे	55
14.	महात्मा ज्योतीराव फुले यांचे सामाजिक योगदान	प्रा. जे. आर. भावसार	57
15.	२१ व्या शतकातील मराठी चित्रपटांचे बदलते रूप व आर्थिक वाटचाल.	जयराम राजीव माळी	59
16.	मराठवाडा विभागातील वैद्यकीय पायाभूत सुविधेचा अभ्यास	विठ्ठल हरिभाऊ नागरे डॉ. जी. आर. खेडकर	63
17.	भारतातील बेकारीची भिषणता	डॉ. राजेंद्र एन. बोरसे	70
18.	महिला सक्षमीकरणातील महाराष्ट्र राज्य महिला आयोगाची भूमिका एक चिकित्सक अभ्यास	कामिनी शशिकांत देवरे डॉ. बी. एम. सोनवणे सर	72
19.	नाशिक जिल्ह्यातील लोकसंख्या वितरण : तुलनात्मक विश्लेषण	प्रा. एस. आर. पगार	77
20.	भारतीय आर्थिक सुधारणा	जीवन अशोक गुंजाळ	80
21.	जागतीकीकरण : भारतीय शेती आणि अर्थव्यवस्था एक अभ्यास	प्रा. पी. डी. हुडेकर	83
22.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे आर्थिक विचार आणि सद्यस्थितीतील उपयुक्तता	नंदिनी मनोज लखेरी	89

46.	भारतीय शेतीचा इतिहास	प्रा. डॉ. एम. आर. खोत	208
47.	नैसर्गिक साधनसंपत्तीचे संवर्धन व शाश्वत विकास काळाची गरज	डॉ. काळनर सुनिता	212
48.	नाशिक जिल्ह्याच्या आर्थिक विकासात नैसर्गिक साधनसंपत्तीची भुमिका	नामदेव कारभारी डफळ प्रा. डॉ. सुहास आव्हाड	217
49.	नासिक जिल्ह्यातील जलसिंचनाचा झालेला विकास" एक भौगोलिक अध्ययन. (महाराष्ट्र)	भगवान श्याम भाऊ निकम	223
50.	नाशिक जिल्ह्यातील ग्रामीण व नागरी लोकसंख्या बदलाचा चिकित्सक अभ्यास (सन १९७१ -२०११)	डॉ. अनिल डी. पवार	228
51.	भारतातील बँकिंग आणिवित्तीयक्षेत्र: सिंहावलोकन	भुषण तात्यासाहेब शिरोळे	231
52.	कृषी विपणन आणि त्यातील समस्या	श्वेताली देविदास सोनवणे	237
53.	भारतातील बँकिंग क्षेत्रातील बदलांचे अवलोकन	गणेश बळवंत वाघ	240
54.	कच्या तेलाच्या किंमती आणिभारतीय अर्थव्यवसस्था	प्रा. डॉ. एस. एन. बोढरे प्रा. के. एस. चौधरी	243
55.	"महाराष्ट्रातील सर्व शिक्षा अभियान योजनेचे मूल्यमापन"	ज्ञानदेव सुभाषकूवर	247
56.	ग्रामीण विकासातील नाबार्डच्या भूमिका	पूजा बाळू उशीर	250
57.	कृषी विपणन प्रक्रियेत होणाऱ्या बदलांचे आर्थिक विश्लेषण	समर्थ शरद गोऱ्हे	253
58.	ग्रामीण भागामध्ये आर्थिक समावेशन साध्य करण्यात व्यवसाय प्रतिनिधींच्या भूमिकेचाचिकित्सक अभ्यास	योगेश लक्ष्मण भारस्कर डॉ. आशालता सोनवणे	256
59.	भारतीय आरोग्य विमा (Health insurance)	*तुषार बापू पवार*	260
60.	उद्योजकता : बेरोजगारी दूर करण्यासाठी काळाची गरज	प्रा.उदय खंडू टेके डॉ.सोमनाथ भागा सानप	264
61.	भारतीय आर्थिक सुधारणा	जीवन अशोक गुंजाळ	268
62.	ई–बँकींग मधील आधुनिक प्रवाह	प्रा. डॉ. सावंत रजनी नामदेवराव	271
63.	महिला सबलीकरणात शासनाच्या उपाययोजना	डॉ. नानासाहेब बी. दाभाडे	274
64.	केंद्र – राज्य आर्थिक संबंध : सिंहावलोकन	Wadge Kunal Dipak.	278
65.	शेती तंत्रज्ञान व उत्पादकता	श्री. संदिप नारायण अहिरे	283
66.	कृषी व्यापार व व्यावसायिक दृष्टीकोन : एक काळाची गरज	डॉ. डी. व्ही. हारगिले	287
67.	भारतातील ग्रामीण विकासाची दशा आणि दिशा	प्रा. अमोल पर्वत गरुड	291
68.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि आर्थीक-सामाजिक सुधारणा	श्रुती उमेश दोडे	297
69.	बजेट२०२२ :देशाच्या उज्वल भवितव्याचा योग्य मापदंड-सेंद्रिय शेतीला प्रोत्साहन!	जाधव रूपाली निवृत्ती डॉ. अमोल गायकवाड	302
70.	भारतीय शेतीच्या शाश्वत विकासासाठी आधुनिकीकरण	डॉ. एस. पी. देवरे	305
71.	वित्त आयोग व केंद्र - राज्य राजकीय - वित्तीय सहसंबंध	प्रा. एन. ए.पाटील	308
72.	ऑनलाईन-ऑफलाईन संमिश्र शिक्षण पद्धतीचे सहअस्तित्व : काळाची गरज	प्रा. बी. एस. निकम	313

नाशिक जिल्ह्यातील ग्रामीण व नागरी लोकसंख्या बदलाचा चिकित्सक अभ्यास (सन १९७१ -२०११)

डॉ. अनिल डी. पवार
सहाय्यक प्राध्यापक, भूगोल विभाग, म. स. गा. महाविद्यालय मालेगांव कँम्प, मालेगांव (नाशिक)

प्रस्तावना:-

जगातील कोणत्याही देशाच्या आर्थिक विकासासाठी तेथील लोकसंख्या हा घटक अत्यंत महत्वाचा आहे. कारण लोकसंख्या हि देशाची संपत्ती व शक्ती असते. उपलब्ध साधनसंपत्ती व लोकसंख्या यांचा नियोजनबद्ध मेळ घालूनच प्रदेश किवा देश आर्थिक विकासाबरोबर सर्वांगीण विकास साधण्याचा प्रयत्न करीत असते. कोणत्याही देशाची आर्थिक प्रगती हि उत्पादनासाठी लागणारे नैसगिक उत्पादक घटक व ते वापरले जाण्यासाठी लागणारी लोकसंख्या यावर अवलंबून असते.

जिल्ह्यातील प्रगतीचा आलेख विविध क्षेत्रात उंचावत असून मुंबई, पुणे, नागपूरनंतर नाशिक शहराचा विस्तार व विकास होत आहे.तरी ग्रामीण भागाच्या तुलनेने नागरी लोकसंख्येचे प्रमाण वेगाने वाढतांना दिसून येते.[१]

अभ्यास क्षेत्राची ओळख

नाशिक जिल्हा महाराष्ट्राच्या उत्तरभागी १९°३३´ ते २०°५३´ उत्तर अक्षांश व ७३°१६´ ते ७५°१६´ पूर्व रेखांश या भौगोलिक पट्ट्यात वसलेला आहे. जिल्ह्याचे एकूण क्षेत्र १५५३० चौ.कि.मी. असून राज्याच्या एकूण क्षेत्रफळाच्या ५.०४ टक्के क्षेत्र नाशिक जिल्ह्याने व्यापलेले आहे. १९९९ पासून देवळा व त्र्यंबक या दोन तालुक्यांचा नव्याने समावेश झाल्याने १५ तालुक्यांनी मिळून जिल्हा बनलेला आहे. २०११ नुसार लोकसंख्या ६७,८८,१३८ इतकी तर साक्षरतेचे प्रमाण ८२.३१ टक्यांपर्यंत पोहोचले असून साक्षरतेमुळे पुरुषांच्या बरोबरीने स्रीयादेखील विविध क्षेत्रात सहभाग नोंदवीत आहेत.

जिल्ह्यातील सुरगाणा, पेठ, इगतपुरी येथील पावसाची स्थिती कोकणासारखी निफाड, सिन्नर, दिंडोरी, बागलाण मधील वातावरण प. महाराष्ट्रासारखे तर येवला, नांदगाव, चांदवड ची स्थिती विदर्भातील वातावरणाशी जुळणारी असल्याने जिल्ह्याची ओळख " मिनी महाराष्ट्र" म्हणून केली जाते.

संशोधनपद्धती:-

प्रस्तुत संशोधन लेखात नाशिक जिल्ह्यातील ग्रामीण व नागरी लोकसंख्येच्या बदलांसंदर्भात विश्लेषण करण्यात आलेले आहे. त्यासाठी दुय्यम आधारसामग्रीचा वापर करण्यात आलेला आहे. या दुय्यम आधार सामग्रीत जनगणना अहवाल, नाशिक जिल्हा आर्थिक व सामाजिक समालोचन, संशोधन विषयाशी निगडित विविध पुस्तकातील लेख, व शासकीय संकेत स्थळांचा वापर केलेला आहे. संकलित केलेल्या माहितीच्यास्पष्टीकरणासाठी निबंधात्मक विश्लेषण पद्धतीचा उपयोग केलेला आहे. तसेचनिष्कर्षाप्रत पोहोचण्यासाठी संख्याशास्त्रीय तंत्राचा देखील वापर करण्यात आलेला आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे :-

१) नाशिक जिल्ह्यातील लोकसंख्या साधनसंप्पतीचा आढावा घेणे.
२) ग्रामीण व नागरी लोकसंख्या बदलांचा अभ्यास करणे .

जनगणनानिहाय ग्रामीण, नागरी लोकसंख्या व शेकडा वाढ (१९५१-२०२१)

वर्ष	एकूण लोक.	ग्रामीण लोक.	शेकडा वाढ	नागरी लोक.	शेकडा वाढ
१९५१	१४२९९१६	१०५९९६६	-	३६९९५०	-
१९६१	१८५५२४६	१३८०२६६	३०.२२	४७४९८२	२८.३९
१९७१	२३६९२२१	१६९०७४९	२२.४९	६७८४७२	४२.८४
१९८१	२९९१७३९	२०६३५९४	२२.०५	९२८१४५	३६.८०

१९८१	३८५१३५२	२४८२२६४	२०.२९	१३६९०८५	४७.५१
२००१	४९८७९२३	३०५०९२१	२२.९०	१९३७००२	४१.४८
२०११	६१०९०५२	३५१०८८५	१५.०८	२५९८१६७	३४.१३

नाशिक जिल्हा जनगणना निर्देश ग्रंथ १९७१-२०११

नाशिक जिल्ह्यातील लोकसंख्येची विभागणी लक्षात घेता ग्रामीण भागातील लोकसंख्येच्या तुलनेत नागरी भागात वेगाने लोकसंख्या वाढ होत असल्याचे निदर्शनास येते. १९५१ ते २०११ या कालावधीत लोकसंख्येची वाढ व शेकडा वाढ लक्षात घेता, १९५१मध्ये ग्रामीण भागात १४ लाखापैकी १० लाख लोकसंख्या रहात होती मात्र ६१ मध्ये ग्रामीण वाढीत घट होऊन नागरी लोकसंख्येत वाढ झाल्याचे निदर्शनास येते. १९९१ मध्ये ग्रामीण भागातील शेकडा वाढ २० टक्के तर नागरी भागातील वाढ ४७ टक्क्यांपर्यत झाल्याचे दिसून येते. ग्रामीण भागातील मुख्य व्यवसाय शेती असून पावसावर आधारित शेतीचे प्रमाण अधिक, पाऊस लहरी आणि जुगारी स्वरूपाचा असल्याने, पिकविलेल्या मालाला रास्त भाव नसणे, शिक्षण, आरोग्याच्या सुविधा या सारख्या कारणाने तुलनेने नागरी लोकसंख्येत सतत भर पडत आहे.

ग्रामीण व नागरी लोकसंख्येची घनता १९७१ ते २०११

अ.क्र.	तालुका	विभाग	क्षेत्र चौ कि.मी.	१९७१	१९८१	१९९१	२००१	२०११
१)	नाशिक	ग्रामीण	५४९.५२	१३१	१६२	१७४	३०८	३२८
		नागरी	३४१.९०	१९१३	२५३९	२२६४	४२०१	५७६४
२)	पेठ	ग्रामीण	५५६.६४	८८	१०६	१३९	१७३	२१४
		नागरी	००	-	-	-	-	-
३)	दिंडोरी	ग्रामीण	१३१८.७५	१०१	१३४	१५७	१९७	२१५
		नागरी	००	-	-	-	-	-
४)	सुरगाणा	ग्रामीण	८१७.१२	८३	९९	१३१	१६५	२०८
		नागरी	३.५२	-	-	-	-	१७७५
५)	कळवण	ग्रामीण	८६४	१०४	१३१	१५३	१९२	२४१
		नागरी	००			-	-	-
६)	वागलाण	ग्रामीण	१४२३.८८	११२	१३८	१६८	१९१	२११
		नागरी	२९.५२	९६०	१९६६	१७३५	२०४१	२३७१
७)	मालेगाव	ग्रामीण	१७६८.६९	११६	१३५	१६५	१८५	२०५
		नागरी	४९.८४	७६२६	९७०५	१३३५६	१८२०५	२३४५३
८)	चांदवड	ग्रामीण	९१६.१३	११८	१३४	१६३	२१४	२१९
		नागरी	३६.९३	२३७	२६९	४०५	९१४	१३१९
९)	नांदगाव	ग्रामीण	१०५४.७२	७९	९५	१३२	१२३	१७५
१०)	येवला	नागरी	३२.५९	१४५८	२१२६	२५०८	२९३४	३१८३
		ग्रामीण	१०४६.२२	९७	११३	१४६	१८३	२११
११)	निफाड	नागरी	१२.७९	१३६१	५१५३	२७०१	३३७८	३९००
		ग्रामीण	९९७.३२	१८१	२४२	२९७	३७६	४१७
१२)	सिन्नर	नागरी	५१.३२	५१४	१००९	१२०३	१२२३	१५६२
		ग्रामीण	१२९३.७०	१०८	१२८	१५२	१९३	२०८
१३)	इगतपुरी	नागरी	५०.०९	१९६१	४१६१	६९३४	८५०६	१२४९३
		ग्रामीण	८३०.२२	११९	१४५	१६३	२१३	२३९
१४)	त्र्यबंक	नागरी	३६.८१	१६८१	१९७५	२१२०	२८४५	३०६५

		ग्रामीण	८९८.३८	-	-	-	१५४	१९१
१५)	देवळा	नागरी	१.८९	-	-	-	-	-
		ग्रामीण	५४७.६०	-	-	-	२२५	२५१
		नागरी	००	-	-	-	-	-
	एकूण	ग्रामीण	१४८८२.७९	१११	१३६	१६५	२०२	२३२
		नागरी	६४७.२१	१७४१	२६९५	२६४२	४४४७	५९६५

नाशिक जिल्हा जनगणना निर्देश ग्रंथ १९७१-२०११

नाशिक जिल्ह्यातील लोकसंख्या घनतेचा अभ्यास केला असता १९७१ ते २०११ या जनगणना कालावधीत सर्वात जास्त लोकसंख्या मालेगाव, सिन्नर आणि नाशिक या औद्योगिक नागरी भागात मोठ्याप्रमाणात वाढत असून तुलनेने येवला, नांदगाव, इगतपुरी, यासारख्या नागरी लोकसंख्येचा आलेख मंद गतीने वाढत असल्याचे निदर्शनास येते. जिल्ह्यातील इतर तालुक्यांमध्ये औद्योगिक विकास फारसा विकसित न झाल्याने तर सुरगाणा, पेठ, कळवण, त्र्यंबक यासारख्या अधिक पर्जन्य होणाऱ्या जंगलव्याप्त प्रदेशात लोकसंख्येची घनता सगळयात कमी असल्याचे निदर्शनास येते.

जिल्ह्यातील ग्रामीण लोकसंख्येची सरासरी अभ्यासली असता १९७१ मध्ये दर चौ. कि.मी. प्रदेशात १११, १९९१ – १६५ तर २०११ मध्ये घनता २५१ इतकी होती तुलनेने नागरी भागात घनतेत वेगाने वाढ झाली असून १९७१ मध्ये १७४१, १९९१ – २६४२ तर २० वर्षात म्हणजेच २०११ मध्ये ५९६५ इतकी लोकसंख्या घनतेत दुप्पटीपेक्षा अधिक वाढ झालेली आहे.

नाशिक जिल्ह्यातील एकूणच ग्रामीण भागामध्ये कृषीक्षेत्राशी निगडीत सुविधा उपलब्ध झालेल्या भागात तसेच औद्योगिकदृष्ट्या विकसित शेत्रात लोकसंख्या अधिकअसाल्याचे निदर्शनास येते.

निष्कर्ष:-

१) जिल्ह्यातील ज्याप्रदेशात जलसिंचन उपलब्ध करण्यात आल्या अशा ग्रामीण भागाचा विकास झालेला दिसून येतो.

२) पावसाच्या पाण्यावर आधारित शेती केल्या जाणाऱ्या भागातून स्थलांतरीतांचे प्रमाण वाढलेले आहे.

३) जिल्ह्यातील नागरी भागात जेथे रोजगाराच्या संधी तसेच आरोग्य आणि शिक्षनाच्या सोयी-सुविधा उपलब्ध होतात. अशा भागात लोकसंख्येचे प्रमाण वाढल्याचे गेल्याचे निदर्शनास येते.

संदर्भ :-

१) डॉ. हिरालाल – "उपरी गंगा मैदान के नगरो में जनसंख्या घनत्व प्रारूप" भूगोल पत्रिका अंक २६, १९८६

२) डॉ. कदम, जगदाळे – "पुणे जिल्ह्यातील लोकसंख्येमधील स्थलकालीय बदलाचा अभ्यास" म.भू.प. पुणे २०००

३) Chandna R. C. &kant – " Distribution & Density of Population in India" Geographical Reviw of India 24, PP 1-28, 1985

४) जिल्हा आर्थिक व सामाजिक समालोचन, नाशिक जिल्हा 2019-20

५) जनगणना अहवाल, 2011

६) डॉ. घारपुरे, "लोकसंख्या शास्त्रीय भूगोल", पिंपळसे प्रकाशन, नागपूर.

७) रुद्र- सुंदरम, "भारतीय अर्थव्यवस्था", एस.चंद. पब्लिकेशन, मुंबई.